

ZAMONAVIY O‘ZBEK OILASIDA FARZAND TARBIYASIGA GENDER STEREOTIPLARINING PSIXOLOGIK TA’SIRI

<https://doi.org/10.24412/2181-1784-2026-20-562-565>

Mirzayeva Sayyora Rustamovna

Psixologiya fanlari bo‘yicha falsafa doktori (Phd),

Alfraganus universitetining

“Psixologiya” kafedrası dotsenti

Toshkent shahri, sayyora300421@gmail.com

Annotatsiya: Ushbu maqolada zamonaviy o‘zbek oilalarida farzand tarbiyasiga ta’sir etuvchi gender stereotiplarining ijtimoiy-psixologik xususiyatlari tahlil qilingan. Tadqiqotning maqsadi – an’anaviy qarashlar va zamonaviy gender tenglik tamoyillari o‘rtasidagi ziddiyatlarning bolaning shaxs sifatida shakllanishiga ta’sirini o‘rganishdir. Maqolada o‘g‘il va qiz bolalar tarbiyasidagi stereotipik yondashuvlar, ularning bolaning emotsional intellekti va kasbiy tanloviga ta’siri yoritilgan. Natijalarga ko‘ra, qat’iy gender rollari bolaning kognitiv rivojlanishini cheklashi aniqlangan. Muallif tomonidan oilada milliy qadriyatlarni saqlagan holda gender tenglik madaniyatini rivojlantirish bo‘yicha tavsiyalar ishlab chiqilgan.

Kalit so‘zlar: Gender stereotiplari, oilaviy tarbiya, psixologik iqlim, ota-ona munosabatlari, ijtimoiy rollar, emotsional intellekt.

ПСИХОЛОГИЧЕСКОЕ ВЛИЯНИЕ ГЕНДЕРНЫХ СТЕРЕОТИПОВ НА ВОСПИТАНИЕ ДЕТЕЙ В СОВРЕМЕННОЙ УЗБЕКСКОЙ СЕМЬЕ

Аннотация: В статье анализируются социально-психологические особенности гендерных стереотипов, влияющих на воспитание детей в узбекских семьях. Цель исследования – изучение влияния противоречий между традиционными взглядами и принципами гендерного равенства на формирование личности ребенка. Освещаются стереотипные подходы к воспитанию мальчиков и девочек, их влияние на эмоциональный интеллект и профвыбор. Результаты показывают, что жесткие гендерные роли могут ограничивать развитие детей. Разработаны рекомендации по развитию культуры гендерного равенства в семье при сохранении национальных ценностей.

Ключевые слова: Гендерные стереотипы, семейное воспитание, психологический климат, детско-родительские отношения, социальные роли, эмоциональный интеллект.

PSYCHOLOGICAL INFLUENCE OF GENDER STEREOTYPES ON CHILD UPBRINGING IN MODERN UZBEK FAMILIES

Annotation: This article analyzes the socio-psychological features of gender stereotypes affecting child upbringing in Uzbek families. The study examines the impact of contradictions between traditional views and gender equality principles on personality formation. Stereotypical approaches to raising boys and girls, their impact on emotional intelligence and career choice are highlighted. Results indicate that rigid gender roles can limit development. Recommendations for developing a culture of gender equality in the family while preserving national values are provided.

Keywords: Gender stereotypes, family upbringing, psychological climate, parent-child relationships, social roles, emotional intelligence.

KIRISH

Bugungi kunda O‘zbekistonda xotin-qizlarning jamiyatdagi rolini oshirish va gender tenglikni ta’minlash davlat siyosatining ustuvor yo‘nalishidir [1]. Biroq, gender tenglik madaniyatini shakllantirish, avvalo, oiladagi tarbiya muhitidan boshlanadi. Zamonaviy o‘zbek oilasi transformatsiya jarayonini boshdan kechirayotganiga qaramay, “o‘g‘il bola – oila boquvchisi”, “qiz bola – uy bekasi” kabi qat’iy o‘rnatmalar saqlanib qolmoqda. Bu esa bolalarning emotsional va shaxsiy rivojlanishiga ta’sir ko‘rsatadi [2]. Tadqiqotning **maqsadi** – zamonaviy o‘zbek oilalarida gender stereotiplarining bolaning shaxs sifatida shakllanishiga ta’sirini tahlil qilish. Tadqiqot **obyekti** – ota-ona va farzand munosabatlari, **predmeti** esa ushbu munosabatlarda gender stereotiplarining namoyon bo‘lish xususiyatlaridir.

Mavzuga oid adabiyotlar sharhi. Gender sotsializatsiyasi masalasi xorijiy psixologiyada A.Bandura va Sh.Bemlar tomonidan fundamental o‘rganilgan. A.Bandura bolalar gender xulq-atvorini ota-onalariga taqlid qilish orqali o‘zlashtirishini ta’kidlasa [3], Sh.Bem qat’iy qutblangan gender rollari shaxsning psixologik moslashuvchanligini cheklashini isbotlagan [4]. O‘zbekistonda oila psixologiyasi G.B.Shoumarov, V.M.Karimova kabi olimlar tomonidan tadqiq etilgan [5]. So‘nggi yillarda X.X.Jabborov globallashuv sharoitida ijtimoiy ong transformatsiyasini tahlil qilib, ota-onalardan yangicha yondashuvlar talab etilishini ta’kidlamoqda [6]. Mazkur maqola an’anaviy qarashlar va zamonaviy psixologik yondashuvlarni integratsiya qilishi bilan ajralib turadi.

Asosiy qism. Tadqiqot davomida oilaviy tarbiyada bolaning ruhiy rivojlanishiga ta’sir etuvchi quyidagi asosiy stereotipik yondashuvlar tahlil qilindi:

1. O‘g‘il bolalar tarbiyasidagi “Hissiy bardoshlilik”. “Erkak kishi yig‘lamaydi” qabilidagi o‘rnatmalar o‘g‘il bolalarda irodani shakllantirsa-da, his-tuyg‘ularni doimiy repressiya qilish (bosish) kelajakda aleksitimiya va stressga bardoshsizlikni keltirib chiqarishi mumkin. Psixologik kuzatuvlarga ko‘ra, bunday bosim ostida o‘sgan erkaklarda empatiya darajasi nisbatan past bo‘ladi.

2. Qiz bolalar tarbiyasidagi “Ijtimoiy itoatkorlik”. Qizlarga nisbatan “itoatkorlik” va faqat “oilaga yo‘nalganlik” talabining qo‘yilishi ularda “o‘rgatilgan chorasizlik” (learned helplessness) sindromini keltirib chiqarishi mumkin. “Qiz bolaga o‘qish shart emas” degan zararli stereotip qizlarning kognitiv rivojlanishiga va o‘ziga bo‘lgan ishonchining (self-esteem) pasayishiga sabab bo‘lmoqda.

3. Ota-ona munosabatlari – ibrat modeli. Agar oilada ota faqat “ta’minotchi”, ona esa “xizmatchi” rovida bo‘lsa, bolada ham shunday cheklangan model shakllanadi. Ijobiy tendensiya sifatida yosh oilalarda “hamkorlikdagi ota-onalik” (coparenting) madaniyati rivojlanmoqda. Otasi tarbiya jarayonida faol qatnashgan bolalarning intellektual ko‘rsatkichlari yuqori bo‘lishi isbotlangan [7].

Gender sotsializatsiyasining “ko‘rinmas” psixologik oqibatlari. Oilaviy tarbiyada gender stereotiplarining ta’siri faqat bolalik davri bilan cheklanib qolmaydi, balki u shaxsning butun umri davomidagi xulq-atvor strategiyasini belgilab beradi. Psixologik tahlillar shuni ko‘rsatadiki, o‘zbek oilalariga xos

bo‘lgan o‘g‘il va qiz bolalar tarbiyasidagi tafovutlar quyidagi chuqur psixologik mexanizmlarni shakllantiradi:

Birinchidan, qiz bolalarda “Muvaffaqiyatdan qo‘rqish” fenomeni. Ko‘pgina an’anaviy oilalarda qizlarga “aqli bo‘lishdan ko‘ra, itoatli bo‘lish muhimroq” degan g‘oya singdiriladi. Natijada, intellektual salohiyati yuqori bo‘lgan qizlarda ham ichki ziddiyat paydo bo‘ladi. Ular ongsiz ravishda “agar men karyera qilsam yoki haddan tashqari muvaffaqiyatga erishsam, oilaviy baxtni yo‘qotishim mumkin” degan xavotir bilan yashaydilar. Bu holat psixologiyada “shisha shift” (glass ceiling) ta’sirining oilaviy ko‘rinishi bo‘lib, qiz bola o‘z imkoniyatlarini sun’iy ravishda pasaytiradi va tashabbus ko‘rsatishdan cho‘chiydigan bo‘lib qoladi.

Ikkinchidan, o‘g‘il bolalarda “Giper-mas’uliyat” stressi. Jamiyat va oila o‘g‘il bolaga bolaligidanoq “sen boquvchisan”, “sen hal qilishing kerak” degan yuklamani beradi. Bu o‘z-o‘zidan ijobiy fazilatdek ko‘rinsa-da, agar bola tabiatan hissiyotli yoki yumshoq fe‘l-atvorga ega bo‘lsa, bu talab unda doimiy nevroz va surunkali stressni keltirib chiqaradi. O‘g‘il bola ulg‘aygani sari o‘z qadr-qimmatini faqat moddiy yutuqlari bilan o‘lchaydigan bo‘lib qoladi. Muvaffaqiyatsizlikka uchragan paytda esa buni shunchaki hayotiy tajriba emas, balki “erkaklik sha’niga dog” deb qabul qiladi, bu esa depressiv holatlarga moyillikni oshiradi.

Uchinchidan, “Psixologik androginiya”ning yetishmasligi. Zamonaviy psixologiyada eng moslashuvchan va stressga bardoshli shaxs – bu “psixologik androgin” shaxsdir (ya’ni, o‘zida ham erkaklarga xos qat’iyatni, ham ayollarga xos hamdardlikni mujassam etgan inson). Afsuski, qat’iy stereotiplarga asoslangan tarbiya bolani biryoqlama rivojlantiradi. Faqat “kuch”ga urg‘u berilgan o‘g‘il bolada moslashuvchanlik yetishmaydi, faqat “yumshoqlik”ga urg‘u berilgan qiz bolada esa qiyinchiliklarni yengish irodasi sust bo‘ladi.

Shu bois, zamonaviy ota-onalarning vazifasi bolani sun’iy qoliplarga solish emas, balki undagi individual xususiyatlarni qo‘llab-quvvatlashdir. O‘g‘il bolaning uy ishlarida onasiga yordam berishi uning “erkakligi”ni kamaytirib qo‘ymaydi, aksincha, unda g‘amxo‘rlik ko‘nikmasini shakllantiradi. Xuddi shuningdek, qiz bolaning sardorlik qobiliyatini rag‘batlantirish uning “ayolliigi”ga soya solmaydi, balki mustaqil hayotda o‘z o‘rnini topishiga zamin yaratadi.

Xulosa. Tahlillar shuni ko‘rsatdiki, qat’iy gender rollari bolalarning emotsional rivojlanishini cheklab, ichki ziddiyatlarni keltirib chiqaradi. Gender tenglik – milliy qadriyatlardan voz kechish emas, balki ularni adolat va o‘zaro hurmat tamoyillari bilan boyitishdir.

Amaliy tavsiyalar:

1. **Otalar faolligi:** Ota tarbiyachi va hissiy ko‘makchi sifatida faol ishtirok etishi lozim.

2. **Hissiy intellekt:** O‘g‘il bolalarga his-tuyg‘ularini to‘g‘ri ifoda etishni o‘rgatish, “yig‘lama” taqiqini yumshatish kerak.

3. **Kasb tanlovi:** Farzand qiziqishlarini “erkakbop” yoki “ayolbop” mezonlarisiz qo‘llab-quvvatlash.

4. Media savodxonlik: Oilada media mahsulotlaridagi gender rollarini bolalar bilan birga tahlil qilish.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:

1. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2022-yil 7-martdagi PF-87-son Farmoni.
2. Egamnazarova Sh.M. Oilada gender munosabatlarining pedagogik-psixologik xususiyatlari. – Toshkent: O‘qituvchi, 2020.
3. Bandura A. Social Learning Theory. New York: General Learning Press, 1977.
4. Bem S.L. The Lenses of Gender. Yale University Press, 1993.
5. Karimova V.M. Ijtimoiy psixologiya va gender masalalari. – Toshkent, 2018.
6. Jabborov X.X. O‘zbek oilalarida ijtimoiy ong transformatsiyasi. // “Psixologiya”, 2023, №3.
7. Shoumarov G.B. Oila psixologiyasi. – Toshkent: “Sharq”, 2010.